Ал, алдымда жүр, дедим,
Әстелик пенен аяғын,
Ибалық пенен жүргенде,
Сонда билдим нашарын.
Ол кейниме бир ерип,
Алтын тахқа келгенде,
Ишарат қылдым тахтыма,
Тахты мас емес дегенде
Сонда билдим нашарын. [5:199], деп

Әнжимди үш мәртебе сыннан өткергенлигин баян етеди. Дәстандағы бундай сүўретлеўлер оқыўшы-жасларда сершиллик ҳәм сыншыллыққа болған ҳәўести тәрбиялаў ислерине жақыннан жәрдем береди.

Дәстандағы Әспижаҳангир ат барқулла Шәриярды ақыл менен ис тутыўға шақырып турады. Оған тәселле береди. Менменликке берилмеў кереклигин, жети өлшеп, бир кесиўдиң абзаллықларын түсиндирип барады. Мәселен, Шәрияр қарындасы Әнжимниң жәрдеми менен Сулайманның тахтына ийелик еткеннен кейин, өзинде бираз менменлик көринислери пайда бола баслайды. Ол өз қаласын атасы Сасыўардың қаласының оң жағына әкелип қондырғаннан кейин, «атам Сасыўар менен енем Ақдәўлет кәраматымды көрип сүйсинсин» деген мақсетте атасына еки адамды шақыртыўшы етип жибереди. Ата-енеси Шәриярдың елге аман-есен қуўысқанлығын еситип, жүрегин қолына алып, қустай ушады.

Аспижаҳангир болса, Шәриярдың қәтеге жол қойғанлығын абайлап, оны «…атаңды үстиңе шақыртып, атаңнан уллымедиң, Шәрияр» деп Шәриярды ақыл менен ис тутыўға шақырады. Әспижәҳәнгир усы тақылеттеги сөзди баласының Шаҳидарап патша менен ушырасыўы алдында да айтып, Шәриярды ақылландырып турады. Нәтийжеде Шәрияр өзиниң қәтеликке жол қойғанлығын сезип, атасының алдына өзи шығыўға қарар қабыл етеди.

Жуўмақлап айтқанда, дәстан мазмунында берилетуғын ақыл тәрбиясы жаслардың дүньяға болған көзқарасын қәлиплестиреди. Мектепте алған билим, уқыплылық ҳәм көнликпелерди турмыста шебер қоллана билиўге, ақыл күшлерин раўажландырыўға, қыйыншылықларды шыдамлылық пенен жеңиўге үйретеди. Сонлықтан да «Шәрияр» дәстанында сәўлелендирилген ақыл тәрбиясы мәселелерин оқыўшы жасларды тәрбиялаў ислеринде ақылға муўапық пайдалана билиў сөзсиз өзиниң унамлы нәтийжесин береди.

Әдебиятлар

1. Ayımbetov Q. Xalıq danalı ǵ ı. -Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1988.
2. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqalları. –Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1995.
3. Japaqov N. Eske túsiriwler, ilimiy miynetleri (Dúziwshiler T.Mámbetniyazov, X.Seyitov, I.Qurbanbaev, U.Japaqova. Xud. A.Ámetov. –Nókis: «Bilim», 1990.
4. Пазылов А. ҳәм басқалар. Педагогика теориясы. -Ташкент: «Ношир», 2018.
5. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. ХШ том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.

РЕЗЮМЕ

Мақолада “Шарьяр” халқ достонидаги бош қаҳрамон Шарьяр образини таҳлил қилиш асосида достондаги ақлий тарбия масалаларини ўрганишга бағишланган. Тадқиқот материали сифатида достоннинг машҳур қорақалпоқ жировлари – Ўтенияз ва Қулимет жиров вариантларидан фойдаланилган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению вопросов умственного воспитания в народном эпосе «Шарьяр» на основе анализа главного героя Шарьяра. В качестве материала для исследования взяты два варианта эпоса известных каракалпакских жырау-Отенияза и Кулымбет-жырау.

SUMMARY

The article is devoted to the study of issues of mental education in the folklore epos «Shariyar» on the basis of the analysis of the main hero Shariyar. The authors of the article has taken for the investigation two variants of the epos-of the famous Karakalpak jiraus-Oteniyaz and Kulamet-jirau.

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРГА МАЪНАВИЙ ВА МАДАНИЙ ТАРБИЯ БЕРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУССУСИЯТЛАРИ

Б.А.Арзиева – *ассистент ўқитувчи*

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: ўқув –тарбия жараёни, миллий тарбия, меҳнат тарбияси, касб танлаш, қобилият, қизиқиш, маданият.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, национальное воспитание, трудовое воспитание, выбор профессии, навыки, интерес, культура.

Key words: educational process, national education, labor education, choice of profession, skills, interest, culture.

Инсон психикаси фақат миқдор жиҳатидан эмас, балки сифат жиҳатидан ҳам ривожланиши, такомиллашиб бориши ва ўзгариши керак. А.С.Выготский психологларнинг ёш даврларини табақалаштириш назарияларини танқидий таҳлил қилиб, муайян ривожланишни вужудга келтирувчи руҳий янгиланишларга таяниб, ёш даврларини босқичларга ажратган. Буларнинг ичида (15-17) катта мактаб ёши, ўспиринликка ўтиш давридир. Бу ёшда болаларнинг ривожланиши жараёнида уларда ўзига хос бўлган турлича ўзгаришлар, психологик янгиланишлар, физиологик ўзгаришлар ҳамда ижтимоий мослашиш каби мураккаб ҳодисалар содир бўлади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда ва «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 30 сентябрдаги ПҚ-3304-сон қарорида берилган вазифалар «умумий ўрта таълим муассасаларида чет тилларини ўқитиш самарадорлигини таъминлаш, ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш ва меҳнат таълимини яхшилаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш, ўқув-тарбия жараёнида ўқитишнинг замонавий илғор шаклларини, янги педагогик ва ахборот технологияларини, ўқувчиларнинг ўқув, психологик ва жисмоний юксалишини оптималлаштиришни ҳисобга олган ҳолда таълим-тарбиянинг самарали шакллари ва усулларини жорий этиш» деб кўрсатилиб, буларни бажариш мақсадида инглиз тилини ўқитиш жараёнида ўқувчиларга маънавий, миллий ва маданий тарбия беришнинг педагогик жиҳатларини ўрганишга ҳам эътибор берилиши лозим [1].

Умумий ўрта мактабларнинг 10-11-синф ўқувчилари учун Ф.Рашидова, Н.Тиллаева ва З.Каримова ҳам муаллифлигида чикарилган 10-синф дарслигида кўпгина тарбиявий мазмунга эга текстлар берилган. Бу текстлар ўқувчиларга маънавий тарбия беришда катта аҳамиятга эга. Масалан: «Менинг Ватаним- менинг ғурурим» тексти бор. Бу текстда Узбекистон ҳақида, унинг диққатга сазовор жойлари, Тошкент метроси, тарихий ўринлари ҳақида кўпгина маълумотлар берилган. Самарканд, Бухоро ва буюк саркарда Амир Темур ҳақида, шунингдек,

миллий таомларимиз тўғрисидаги афсоналар берилган. Ушбу маълумотлар асосида ўқувчиларга Она-Ватанни севмоқ, ватан туйғуси ҳисларини сингдирмоқ ва миллий ўзликни англаш ғояларини бериш мумкин [4].

«Ўспиринлик ёшларга оид ишлар мавзусини ўрганиш жараёнида Англия хақида умумий билимлар маълумотлар олиш билан биргаликда Буюк Британия мамлакатида 16-17 ёш оралиғидаги ёшларнинг деярли 50% и ўқишдан бўш вақтларида қўшимча ишлайди. Ишнинг кенг тарқалган тури кичкина болаларга тарбиячилик қилиш, қиз болаларга, ўғил болаларга эса газета таркатишдан иборат. Бундан ташқари тозалаш, магазинларда сотувчилик қилиш ҳам мумкин. Ушбу мамлакатда мактаб ўқувчиларига ўқиш кунлари 2 соат ва ҳафта давомида 12 соат ишлашга рухсат этилган. Ўқувчиларга соат 7дан олдин ва 19 дан кейин ишлашга рухсат йўқ». Ушбу текстда миллий тарбиянинг бир бўлими - меҳнат тарбияси акс эттирилган. Меҳнат тарбияси бу виждон билан меҳнат қилишни, меҳнатни севишни, меҳнат одамларини ҳурмат қилишни, меҳнат натижасида яратилган бойликларни қадрлашни ёшларнинг кундалик турмуш талабига ва хулқ- атвори одатига айлантирган.

Матнда Меҳнат тарбиясининг кўпгина вазифалари белгилаб берилган. Айниқса:

-Ўқувчиларда меҳнат халқнинг обод турмуши ва инсон бахтининг асоси эканлиги ҳақидаги ишонч туйғусини қарор топтириш.

- Меҳнат қилиш кўникмаларини ривожлантириш.

-Меҳнатга мухаббатни, меҳнатнинг натижасидан роҳатланишни ва қувонч билан меҳнат қилиш туйғуларини таркиб топтириш [3].

Бундан ташқари дарсликда касбга йуналтирилган «Ким булсам экан?» мавзусидаги матн хам ўрин олган. Бунда «Менинг келажакда мўлжалланган орзуларим ҳар йили тубдан ўзгариб бормоқда. Мен доктор булишни орзу қилар эдим, ҳаттоки медицина тилини тушуниш учун лотин тилин ўргана бошлаган эдим. Лекин ҳозирда ким бўлишни ойдинлаштириш қийин. Менимча, ҳозир келажакка эътибор ва жавобгарчилик билан қараб қарор қабул қилиш зарур. Келажакда оилам, ота-онам ва қариндошларимни куллаб- куватлай оладиган инсон булишим керак. Бунинг учун бир қанча босқичлардан ўтишим, мактабни аъло баҳоларга тугатиб, олий ўқув юртларига қириб, ўз касбимнинг етук кадри бўлишим керак» каби фикрлар берилган. Ушбу матн мазмуни орқали ўқувчиларда касбни тўғри танлаш, танлаган касбидан ўзининг келажагини кўра билиш, касбини севишга ва шу касби бўйича меҳнат қилиб, ўз халқига хизмат этишга доир ғоялар шакллантирилади. Натийжада бу матн мазмуни ёрдамида умумий ўрта таълим муассасаларининг 10-11-синфлари ўқувчилари таълим олишлари баробарида уларга касбҳунар ўргатиш, ўқувчиларнинг қизиқиш ва қобилиятларидан келиб чиққан ҳолда келажакда уларнинг таълимни давом эттиришлари ёки эгаллаган касблари бўйича меҳнат фаолияти билан шуғулланишларига шарт-шароитлар яратиш, ўқув-ишлаб чиқариш мажмуаларини ташкил этиш ва уларни зарур жиҳозлар билан таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг қарорини амалга ошириш ҳисси шаклланиб бориши юз беради [1]. Шундай этиб, қорақалпоқ мактабларининг юқори синфларида ўкувчи ёшларга инглиз тилини ўргатиш билан бир қаторда матн маъносига ҳам эътибор қаратилиб, уларга маънавий ва маданий тарбия бериш ҳам амалга оширилиши лозим.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. 2017-йил 30-сентябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фоалиятини такомиллаштириш тўғрисида» ги ПҚ-3304-сон қарори.

2. Мирзиёев Ш.М. 7-феврал 2017-йил кунги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида» ги ПФ-4947-сонли фармони.

3. Косназаров Қ., Пазылов А., Тилегенов А. Педагогика. -Н.: «Билим» 2009.

4. Рашидова Ф., Тиллаева Н., Каримова З. Ўрта таълим муассасаларининг 10-синфи ва ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқувчилари учун дарслик. –Тошкент: «Ўзбекистон», 2017.

РЕЗЮМЕ

Мақолада таълим-тарбиянинг турлари ва аҳамияти, катта мактаб ёши 10-11- синф ўқувчиларига инглиз тилини ўқитиш билан бирга маънавий ва маданий тарбия бериш, меҳнат таълимини яхшилаш ва касб –хунарга йўналтиришнинг ўрни ва аҳамияти баён қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье описываются виды и сущность образования и воспитания в преподавании английского языка в 10-11 классах, а также способы совершенствования духовно-культурного, трудового и профессионального образования профориентации.

SUMMARY

The article describes the types and essence of education in teaching, the role of up-bringing, improvement of spiritual-cultural labour and vocational education in teaching English for senior students of the 10-11-th grades at secondary schools.

BOLALAR MUSIQIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHINING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

F.Boboxonova – *assistent o’qituvchi*
Samarkand davlat universiteti

Tayanch so’zlar: musiqiy qobiliyat, solishtirma qobiliyat, musiqiy eshituv(slux), unison, xor.
Ключевые слова: музыкальная способность, сопоставительная способность, музыкальный слух, унисон, хор.
Key words: musical ability, comparative ability, musical hearing, unison, chair.

Musiqa bilan shug’ullanish va muayyan natijaga erishish insondan umumiy va maxsus qobiliyatlarning ma’lum bir majmuini (uyg’unligini) talab qiladi. Qobiliyat deganda insonning biror ijtimoiy faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarishga layoqatini ifodalaydigan xususiyatlari tushuniladi [3:42].

Pedagogika fanida qobiliyat tushunchasiga – insonni kamol toptirish uning qobiliyatlarini rivojlantirishdir degan metodologik qoidaga amal qilgan holda ta’rif beriladi. Qobiliyat musiqiy faoliyat uchun eng muhim bo’lgan xususiyatlardandir. Chunki, endigina birinchi sinfga kelgan o’quvchilarni tabiiyki musiqiy eshituvi, qiziqishi, xotirasi, diqqati, ovoz imkoniyatlari, eng muhimi qobiliyatlari turli darajada bo’ladi. Musiqa darslarining eng asosiy faoliyatlaridagi pedagogik jarayon o’quvchilarni yaxlit qamrab olish, ularni amaliy ijrochilik layoqatlarini uyg’unlikda, ma’lum bir barqaror tenglik darajasida shakllantirishni taqazo etadi. Bu ayniqsa qo’shiq kuylash faoliyatida yorqin namoyon bo’ladi. Kuylashda sof unisonga erishish, sozlanish, jo’rnavozlik qilish, ansambilikka erishish, turli murakkablikdagi asarlarni butun sinf jamoasini (xor) “bir butun organizm” tarzida ijro etishlariga erishish, o’quvchilarni musiqiy qobiliyatlarini maksimal darajada yaqinlashtirnish, vazifasini ko’ndalang qo’yadi. Musiqiy qobiliyati yaxshi rivojlanmagan bolalarni musiqiy uquvi “sust” bo’ladi. Bu esa musiqiy eshituv (slux)